

L'EVIDÈNCIA I LES DIFICULTATS¹

Jordi Sales i Corderch

Facultat de Filosofia de la Universitat de Barcelona

1. Sovint les primeres reaccions davant una proposta filosòfica són més contundents i més clares que els repetits debats posteriors. Els contorns de les posicions són més nítids i les argumentacions menys subtils. Aquesta és una de les conclusions que hom treu de la lectura dels documents de *La Querelle d'Utrecht* publicats per Theo Verbeek.² Sobre tot de la peça fins ara més desconeguda: *Admiranda Methodus* de Martin Schoock, el lloctinent de Voetius a la polèmica.³ *Admiranda Methodus* és un pamflet i com a tal té l'estil dur i aristat dels pamflets, on les posicions més estrictament filosòfiques van lligades, com a la vida mateixa, a moltes altres consideracions. Però per aquest mateix motiu el seu estudi és molt interessant per tal de situar filosofemes que massa aïllats acaben per no tenir cap interès. Examinem, doncs, primerament, com Schoock parla l'any 1643 de l'evidència cartesiana al capítol setè que s'enuncia així: "La raó de la que s'envaneix Descartes no és la raó entesa en un sentit general, sinó en un sentit subjectiu, és a dir la que pot considerar en ell mateix".⁴ L'oposició es realitza entre la raó general, pròpia de la recent tradició que es construeix a les Universitats holandeses en la línia Voetius-Schoock i la raó subjectiva que ha començat a disputar-li el domini en la línia Descartes-Regius. A la generalitat dels principis lògics-formals com que "el tot és més gran que cadascuna de les seves parts", i "que si a coses de la mateixa naturalesa se li afegeixen coses de la mateixa naturalesa s'obtenen coses de la mateixa naturalesa" se li oposa "la raó particular que resideix en Descartes i en els que l'adoren com un nou Pitàgores".⁵ És prou indicatiu d'una certa perspicàcia filosòfica de Martin Schoock, que Theo Verbeek revaloritza en front de la poca erudició que anteriorment se n'havia ocupat,⁶ que el lloctinent de Voetius trii com expressió de la raó particular cartesiana, del "sil·logisme de Descartes" com ell escriu, un extret de l'axioma X del Resum Geomètric del final de les 2as. Respostes: "allò que la seva idea és en mi existeix".⁷ La individualitat concreta de la raó subjectiva, el capdavanter del moviment que

¹ Aquest escrit és un fragment de la comunicació presentada al II Congrés Internacional d'Ontologia, IV Centenari del naixement de René Descartes. Secció 5a. L'actualitat del cogito meditar amb Descartes el Divendres, 29 de Març al Centre de Cultura Contemporània, Barcelona.

² René Descartes et Martin Schoock, *La Querelle d'Utrecht*. Textes établies et annotés per Theo Verbeek. Préface de Jean-Luc Marion. Les impressions nouvelles. Paris, 1988.

³ Martin Schoock nascut l'any 1614 a Utrecht és el primer Mestre en Arts a la Universitat de Utrecht amb una Dissertatio de Natura Soni et Echus (1638) promoguda per Renier el primer professor cartesià d'Utrecht. L'any 1638 és professor extraordinari d'eloquència. Ja havia col·laborat amb VBoetius en la redacció de pamflets contra els remonstrants. Ensenya la Física i la Lògica a Groninga des de 1640 a 1666, d'on desapareix per acabar la seva vida a Frankfurt com a professor d'historiografia de l'Electore de Brandenburg l'any 1669. Entre els seus escrits ultra un Collegium Logicum (groninga, 1658) i una Physica Generalis (Gron. 1660) clarament aristotèlics, té títols curiosos com una disertatio de Harengis vulgo Generalis dictis (Gron. 1649), Tractatus de Turffis seu Cespitibus Bituminosis (Gron. 1658), Tractatus de Butyro cum Aversatione Casei (Gron. 1658) i un De Cerevisia (Gron. 1661).

⁴ René Descartes et Martin Schoock, *La Querelle d'Utrecht*; Martin Schoock, *L'Admirable Méthode* p. 238.

⁵ René Descartes et Martin Schoock, *La Querelle d'Utrecht*; Martin Schoock, *L'Admirable Méthode* p.239

⁶ René Descartes et Martin Schoock, *La Querelle d'Utrecht*; Theo Verbeek, Introduction p.61.

⁷ Dans l'idée ou le concept de chaque chose, l'existence y est contenue, parce que nous ne pouvons rien concevoir que sous la forme d'une chose qui existe; mais avec cette différence que, dans le concept d'une chose limitée, l'existence possible ou contingente est seulement contenue, et dans le concept d'un être souverainement parfaite la parfaite et nécessaire y est comprise"IX,128,Alq.11,593

ha pertorbat el recent domini que sobre els estudis es disputava a Utrecht, s'ha d'explicar davant "la raó entesa en un sentit abstracte i general".

Basant-se en el final del primer precepte de la segona part del DM,⁸ Schoock, demana a la indubitabilitat final de la regla d'evidència que s'humilli retirant la seva pretesa indubitabilitat subjectiva davant la incertesa i les vacil·lacions àdhuc de la fe de l'apostol Pau⁹. El doble moviment és molt propi del món intel·lectual que construeixen els calvinistes gomaristes que alien el predestinacionisme teològic dels *escollits* a una cultura aristotèlica dels entensos codificada per als estudis sobre els llibres, repurgats¹⁰ o no, de la Escolàstica Espanyola del Barroc. La raó deductiva lògico-formal de tots (tret dels febles d'esprit com remarca Schoock en un incís molt simptomàtic) i més especialment dels professors de lògica aristotèlica, i la incertesa de la fe, àdhuc de Pau, judiquin l'evidència ontològica de la idea com un afer individual d'una "àguila dels núvols" que en la seva caiguda arribarà sense remei fins a l'abisme del escepticisme.¹¹

Hom podrà dir judicant sobre el primer dels textos en que Schoock exemplifica la posició cartesiana que hi ha en ell una ceguera filosòfica i que el jo de l'axioma x no és el jo individual i concret de René Descartes de cap de les maneres, basta una simple lectura de les definicions i les demandes anteriors dels axiomes i de tots els axiomes per tal d'adonar-se'n. Cal dir, però, també que "els revestiments" de la dialògica cartesiana donen peu a l'equivoc, al centrar la presentació de la nova filosofia en el seu mètode mitjançant el revestiment autobiogràfic del *Discours*, i en la forma de la meditació i el joc molt personalitzat d'*objeccions* i *respostes* Descartes ofereix un bon blanc a l'acusació de la *individualitat del criteri*, i en conseqüència a l'*aïllament davant d'un públic*, que és, no ho oblidem pas, el que persegueix tot escrit polèmic. René Descartes persegueix una indubitabilitat de la ciència que ell ja presenta com adquirida, el que permet a Martin Schoock demanar-se: "És que aquest home tan modest creu que és l'únic entre tots els homes que no s'exposa a cap dificultat quan el seu esprit s'ocupa de les coses naturals i que ell és l'únic que té un ànima tan purificada que hi arriba amb tota desinvoltura¹². L'estat al que Descartes vol arribar, la indubitabilitat de l'evidència, no és després de la caiguda propi de cap home. A una humanitat general raonadora (uns més que els altres, però) i creient en l'incertesa (uns més que els altres, també) hom no pot pretendre des de l'orgull del mètode, precisament per això tan admirable!, substituir "*els preceptes de la raó d'un sol home*". Certament els homes compartim molts coneixements en un joc d'entesos i d'ignorants ara en l'un, ara en l'altre dels molts dominis que podem discernir en el conjunt dels coneixements humans, però si volem que aquest joc de repartiments de funcions entre ignorants i els més capaços no sigui un joc automàtic o un comportament bestial com dirà Descartes a Gassendi¹³

⁸ "El primer era de no acceptar mai com a veritable cap cosa que no conegués amb evidència que ho és; és a dir: d'evitar curiosament la precipitació i la prevenció, i de no emprendre en els meus judicis res més que allò que es presentés tan clarament i distintament al meu esperit que no hi hagués cap ocasió de posar-ho en dubte" VI, 18

⁹ René Descartes et Martin Schoock, *La Querelle d'Utrecht: Martin Schoock, L'Admirable Méthode* p.240

¹⁰ J.Revius publica el mateix any 1643 un *Suarez Repurgatus*, a Leyde per l'ús de les universitats holandeses reformades.

¹¹ René Descartes et Martin Schoock, *La Querelle d'Utrecht: Martin Schoock, L'Admirable Méthode* p.240. El primer cap. de la IV secció està tot ell dedicat a mostrar com el nou mètode de Descartes prepara l'adveniment del escepticisme: "mon idée de lui est la même que celle que j'ai de Socrate (ce vieillard d'Athènes est, je crois, bien digne d'être comparé avec Descartes comme le mauvais génie de l'homme)" p.310

¹² Martin Schoock, *L'Admirable Méthode* p.240

¹³ "Encore que les ignorants fassent bien de suivre le jugement de plus capables, touchant les choses difficiles à connaître, il faut néanmoins que ce soit leur perception qui leur enseigne qu'ils son ignorants, et que ceux dont

“li cal a cada home exercir, ni que sigui ben mínimament, la raó com la raó d'un sol home. El convenciment sobre aquesta exigència explica la rotunditat d'aquesta i d'altres respostes cartesianes a la duresa dels atacs procedents de Voetius i Schoock¹⁴ o al joc premiós de les disquisicions gassendistes: Tot criteri que hom voldrà substituir a l'evidència conduirà a l'evidència.¹⁵

Tenim, doncs, que Schoock reacciona o polemitza sobre una primera situació de l'evidència al cartesianisme que podem precisar com *la situació metòdica comunicada de la regla d'evidència revestida en la forma autobiogràfica d'un mètode propi*. Observem que segons la presentació que en fa el DM: a) aquest mètode ha estat format com el resultat del trajecte vital de René Descartes;¹⁶ b) està coordinat a l'obra cartesiana¹⁷ i c) s'obté com una variació personal sobre els mètodes rebuts (lògica, l'anàlisi dels geomètres i l'àlgebra).¹⁸ Els camins de joventut de Descartes, des del seu trobament amb Isaac Beeckman, són l'exercici de resolució de qüestions científiques que cal sempre tractar com la matèria remota del mètode cartesià. Per les consideracions i màximes podem entendre el joc entre els primers papers i els esborranys que acaben en el manuscrit de les *Regulae*, el fallit *Tractatus de Methodo* cartesià. Actualment llegim no sense problemes els preceptes de la segona part del DM. des de la perspectiva de les *Regulae ad directionem ingeni*, on el mètode s'exposa, com veurem, des del revestiment menys personal de la reforma dels estudis, però aquesta no era la perspectiva dels contemporanis de Descartes. La comunicació discursiva i autobiogràfica roman a la publicació de 1637 la única aproximació al mètode cartesià, comunicació que segons la confessió del mateix Descartes era *parcial*.¹⁹

2. La quarta part del DM amb l'ús de “fonaments” en la seva inicial captatio benevolentiae ens mostra la insuficiència d'aquesta primera presentació metòdica de l'evidència: “perque hom pugui jutjar si els fonaments que he pres són prou fermes”.²⁰ Aquesta menció de fonaments en l'inici del tractament de la metafísica és remissiu del ús del mateix terme a les cartes de 1630 sobre la doctrina de la creació de les veritats matemàtiques: “us diré que no hagués sabut trobar els fonaments de la Física si no els hagués cercat per aquesta via (metafísica)”.²¹ Cal llegir aquesta correspondència del terme “fonament” des d'un doble registre: a) des de la decisió cartesiana l'any 1633 de no comunicar al públic la seva Física i b) des de la interrupció de les *Regulae* que no contenen la totalitat del mètode cartesià. (a) Descartes que no parla al DM com

ils veulent suivre les jugemens ne le sont pas tant; autrement, ils feraient mal de les suivre et ils agiraient plutôt en automates et en bêtes qu'en hommes” Réponse aux Instances de Gassendi & IO, IX, 208, Rochot p.636

¹⁴ Descartes que té coneixement d'uns fulls de l'Admiranda Methodus abans de la seva impressió considera que l'obra, que apareixerà després anònimament, és obra de Voetius, equivoc que el perjudicarà davant les autoritats municipals d'Utrecht. Vid. René Descartes et Martin Schoock *La Querelle d'Utrecht*.

¹⁵ Jean Laporte, *Le rationalisme de Descartes* (1945). Paris, PUF, Epiméthée, 1988 p. 145

¹⁶ “Però sense por puc dir que em penso haver tingut la gran fortuna (beaucoup d'heur) d'haver-me trobat des de la meua joventut per certs camins que m'han conduït a consideracions i màximes de les quals he format un mètode pel qual em sembla que tinc un mitjà d'augmentar gradualment el meu coneixement i d'eleva-lo a poc a poc al punt més alt que la mediocritat del meu esperit i la curta durada de la meua vida li puguin permetre d'asolir.” (VI,3) L'altra ocurrència d'heur al DM també és rellevant la trobem a la sisena part.

¹⁷ “Ni tan sols no vaig voler començar a rebutjar completament cap de les opinions que s'havien pogut infiltrar en la meua creença sense haver-li estat introduïdes per la raó, sense haver esmerçat abans el temps suficient a formar el projecte de l'obra que empenia i a encercar el veritable mètode per a arribar al coneixement de totes les coses de què fos capaç el meu esperit” (VI,17)

¹⁸ “ Tot això va ésser causa que pensés que calia cercar algun altre mètode que, comprnent els avantatges d'aquests tres, estigués lliure de llurs defectes” (VI,18)

¹⁹ “J'ai découvert une partie de ma méthode escriurà a Mersenne, mars, 1636, AT, I, 359.

²⁰ VI, 31 21 A Mersenne, 15 d'abril de 1630 AT, I, 146.

²¹ A Mersenne, 15 d'abril de 1630 AT, I, 146.

comunicador d'una nova Física substitueix la realitat fonamentada —el saber reformat que ha decidit elidir— per fonamentació de la seva obra i el seu mètode. (b) La secreta interrupció del Tractat del Mètode perllongada per la també secreta formulació de la doctrina de la creació de les veritats matemàtiques tresslada al tot de la metafísica una funció de fonamentació del moment metòdic coordinat a la realització de "l'ouvrage".²² La coordinació entre mètode i física —que no es fa a les Regulae— passa en l'ordre de les parts dels Discurs de 1637 per la seqüència: moral provisional-metafísica. De la mediació de la primera en parlarem més tard. Quina és la funció de la metafísica en el mètode i "l'ouvrage"? el mètode —en el mètode (Beysade) o transgredint-lo (Alquié, Marion)— requereix establir-se fora del seu simple exercici. La meditació cobreix mínimament en el Discours la suspensió que la determinació del mètode havia ajornat, així és l'exercici del dubte. Tenim per una part que la formació del projecte de l'obra i la recerca del veritable mètode retarden l'exercici del dubte, i per altra que la mostració dels fonaments implica l'exercici del dubte. Aquest doble moviment en el DM. és una de les raons de la seva complexitat. L'exercici del dubte al DM. és total i les raons aportades mínimes. Creiem que l'acció de dubtar va sempre tan lluny com pugui anar, refusar allò "en quoi je pourrais imaginer le moindre doute"(VI,31), és un 1/0 es fa o no es fa. El nom cartesià d'aquesta operació és l'abducere mente a sensibus. Les raons de dubtar exhibides per tal de motivar l'acció de dubtar són allò que es pot graduar entre les diferents exposicions que Descartes fa de la seva filosofia primera. Les raons de dubtar al DM són mínimes.²³ L'afirmació del cogito és, després del dubte, el primer principi de la filosofia que cercava.²⁴ D'aquest primer principi com veritat o enunciat, se'n deriven dues coses: l'establiment de la mens com a substància i la primera situació metafísica de la regla d'evidència: fonamentada i reformulada en el cogito com a principi, que és la segona situació de l'evidència en els cartesianes.²⁵

3. Veuriem millor aquest moviment des de la situació de l'evidència en la protologia metodològica a la seva reformulació després del cogito com a principi, si el comparem amb un altra moviment —coordinat o simplement juxtaposat des de la seva situació metodològica (W.Röd, 1987)— que també fa la publicació de 1637. Em refereixo a la sisena part del DM, allí la resolució de dificultats és un altre criteri de validació, que corregeix la individualitat de la definició primera metodològica de l'evidència. El mètode es justifica pels seus fruits (VI,61)

²² Vid. VI,17 citat a nota 16. "ouvrage" té cinc aparicions al DM, quatre d'elles a la segona part, a més de la ja esmentada aquestes tres restants: "no hi ha tanta perfecció en les obres compostes de diverses peces i fetes per les mans de diversos mestres, com en les que ha treballat un de sol"(VI, 11); "i si hom considera que, tanmateix, sempre hi ha hagut alguns oficials encarregats de veure perquè els edificis dels particulars serveixen d'ornament públic, ens adonarem de la dificultat que hi ha a fer les coses ben fetes, si treballem sobre les coses [les ouvrages] d'altri"(VI,12); "Si havent-me agradat la meua obra, us en presento el model, això no vol dir pas que aconselli a ningú d'imitar-lo" (VI, 15); i a la sisena part: Vi part "i en una paraula, si hi ha al món una obra que no pugui ésser tan ben acabada per ningú com pel que l'ha començada, és aquesta en la qual treballo" (VI,72)

²³ El lloc on les raons de dubtar fan el seu mínim és l'exposició sintètica del final de fes 2as.Respostes, allí els primers postulats o demandes són l'equivalent del moment inicial del dubte i el cogito de les exposicions analítiques.

²⁴ VI, 32; "j'ai pris l'être ou l'existence de cette pensée pour le première principe, duquel j'ai déduit très clairement les suivants, Lettre-Preface a la traducció francesa dels Principia, IX, 9

²⁵ "aperte cognosco nihil facilius aut evidentius mea mente posse a me percipi" 2a.Med, final VII,34. Descartes s'oposa clarament a la posició aristotèlica segons la qual el coneixement de si és un acte segon que es sobreposa a l'acte de conèixer l'objecte sensible a través de la imatge, per exemple: "impossibile est intellectum nostrum, secundum praesentis vitae statum, quo passibili corpori coniunguntur, aliquid intelligere in actu, nisi convertendo se ad phantasmata" S.Tomás, *Summa Theologica* l.q.84 art.7; "Est autem alius intellectus, scilicet humanus, qui nec est suum intelligere, nec sui intelligere est obiectum primum ipsa eius assentia, sed aliquid extrinsecum, scilicet natura materialis rei", l q.87 art.3.

d'una manera que sembla una resposta per avançar al retret de Schoock que veiem abans i que mobilitza la noció de dificultat. Schoock crida al pública per tal d'agitar-lo contra els cartesianes: "És ue aquest home tan modest...", Descartes respón a l'avançada: "Mai no he donat molt valor a les coses que venien del meu esperit...(VI,61-62). M'agrada anomenar aquesta via cartesiana per tal de situar l'evidència polémico-aporético-benèfica, i sembla la més pròpia de l'exercici científic davant qüestions. Descartes parla de "cinc o sis dificultats principals que he resolt i que considero com altres tantes batalles, on he tingut la fortuna (l'heur) de la meua banda". La comunicació d'aquests resultats es fa obligatòria per "la llei que ens obliga a procurar, en allò que depèn de nosaltres, el bé general de tots els homes".

Dit d'una altra manera la *resol·lució de dificultats* és un criteri de validació que corregeix la individualitat del mètode, així com el cogito corregeix la seva *verosimilitut*. René Descartes també ha respost a l'avançada al retret de Martin Schoock sobre la seva soberbia respecte a la indubitabilitat, per dues raons: a) "mentre volia pensar així que tot era fals calia necessàriament..." i b) de nou acudint al concepte de *dificultat*: "hi ha solament certa *dificultat* a ben remarcar quines són les [coses] que concebem distintament" (VI,33).